

джають державному виконавцю або іншим особам, уповноваженим на виконання відповідного судового акта, виконати його;

- по-друге, невиконання судового рішення, яке зобов'язує боржника вчинити певні дії, і рішення про поновлення на роботі за своєю суттю є складом злочину з адміністративною преюдицією;

- по-третє, з метою забезпечення принципу рівності громадян перед законом вважаємо за доцільне виключити адміністративну преюдицію з Закону України «Про виконавче провадження». Якщо ж законодавець не піде на цей крок, пропонуємо ч. 2 ст. 89 цього Закону викласти в такій редакції: «...у разі повторного невиконання рішення боржником без поважних причин державний виконавець звертається до правоохоронних органів з поданням (повідомленням) про притягнення боржника до кримінальної відповідальності відповідно до закону».

Бібліографічні посилання

1. *Навроцький В.О.* Наступність кримінального законодавства України (порівняльний аналіз КК України 1960 р. та 2001 р.). – К., 2001.
2. Архів Іванівського районного суду Херсонської області. Справа № 1-85 за 2011 рік. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/17503734>.
3. Архів Заставнівського районного суду Чернівецької області. Справа № 1-134 за 2010 рік. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/12320509>.
4. Архів Ямпільського районного суду Сумської області. Справа 1-82 за 2011 рік. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/17055157>.

Надійшла до редакції 15.09.2011

С.В. Лучко

викладач

*(Дніпропетровський університет
економіки та права)*

УДК 343.825

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ В КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ КРАЇН СНД

Досліджено зарубіжний досвід соціальної роботи із засудженими в кримінально-виконавчому законодавстві країн СНД.

Ключові слова: *зарубіжний досвід, соціальна робота, засуджений, кримінально-виконавче законодавство.*

Исследован зарубежный опыт социальной работы с осужденными в уголовно-исполнительном законодательстве стран СНГ.

Ключевые слова: *зарубежный опыт, социальная работа, осужденный, уголовно-исполнительное законодательство.*

The article is dedicated to foreign experience of social work with

convicts at criminal-executive institutions in accordance with criminal-executive legislation of CIS.

Keywords: *foreign experience, social work, convict, criminal-executive legislation.*

Постановка проблеми. Для розробки нормативно-правової бази соціальної роботи із засудженими в кримінально-виконавчих установах України доцільно звернутися до зарубіжного досвіду країн СНД. Спробуємо проаналізувати нормативно-правові акти України, Росії, Білорусі, Казахстану та Молдови [3; 4; 5; 6; 7], що регламентують порядок та умови виконання кримінального покарання у виді позбавлення волі, та здійснити кримінально-виконавчу характеристику соціальної роботи із засудженими.

Виклад основного матеріалу дослідження. Так, метою кримінально-виконавчого законодавства України [3], на відміну від кримінально-виконавчого законодавства Росії, Білорусі, Казахстану та Молдови, є захист інтересів особи, суспільства і держави шляхом створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами, а також запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими. Метою кримінально-виконавчого законодавства Російської Федерації, Республік Білорусі, Казахстану та Молдови є виправлення засуджених і попередження вчинення нових злочинів [4; 5; 6; 7].

З огляду на вищевказане, на нашу думку, мета кримінально-виконавчого законодавства України сформульована більш реалістичніше. Звичайно, що в ідеалі повне виправлення засудженого після відбування покарання у виді позбавлення волі свідчить про досягнення мети кримінально-виконавчого законодавства. Однак, на превеликий жаль, практика виконання покарань засвідчує, що мета виправлення засудженого досягається далеко не завжди, а тому виглядає не зовсім реалістичною.

Захист прав, свобод і законних інтересів засуджених визнається одним із основних завдань кримінально-виконавчого законодавства усіх зазначених вище країн СНД, у тому числі й України. Кримінально-виконавчі кодекси Російської Федерації, Республік Білорусі та Казахстану до основних завдань кримінально-виконавчого законодавства відносять також визначення засобів виправлення засуджених і надання їм допомоги у соціальній адаптації. Важливим, на нашу думку, є те, що Кримінально-виконавчий кодекс Республіки Білорусь до основних завдань відносить допомогу засудженим у соціальній адаптації не тільки після звільнення, але і у період відбування покарання. Так, у ч. 1 ст. 2 КВК Республіки Білорусь зазначено, що кримінально-виконавче законодавство має своїми завданнями визначення засобів

досягнення цілей кримінальної відповідальності та соціальної адаптації засуджених в процесі її реалізації [4].

Слід зазначити, що поняття „виправлення засудженого” в кримінально-виконавчому законодавстві Росії, Білорусі, Казахстану трактується дещо інакше, ніж у Кримінально-виконавчому кодексі України, та визначається як формування у засуджених правослукхняної поведінки, позитивного ставлення до людини (особистості), суспільства, праці, норм, правил і традицій людського співіснування.

Однак, незважаючи на різне визначення поняття „виправлення”, кримінально-виконавче законодавство вищезазначених країн СНД майже однаково формулює основні його засоби, серед яких: встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим); суспільно корисна праця; загальноосвітнє навчання і професійна підготовка; громадський вплив; виховна робота. Відмінність лише у тому, що кримінально-виконавче законодавство України до основних засобів виправлення засуджених відносить не просто виховну, а соціально-виховну роботу.

Також важливим аспектом, на нашу думку, є той факт, що кримінально-виконавче законодавство України спрямовує усі вищезазначені основні засоби не тільки на виправлення засуджених, але і на їх ресоціалізацію. За Кримінально-виконавчим кодексом Республіки Молдова виховна робота як один із основних засобів виправлення засуджених також спрямована на їх ресоціалізацію (соціальну реабілітацію). У кримінально-виконавчих кодексах інших країн, що аналізуються, про ресоціалізацію засуджених взагалі не йдеться.

Закріплюючи основи правового положення (статусу) засуджених, кримінально-виконавче законодавство усіх вищевказаних країн СНД, що порівнюються, визначає, що держави поважають і охороняють права, свободи і законні інтереси засуджених, забезпечують необхідні умови для їх виправлення, правову та іншу захищеність. На необхідності забезпечення державою соціальної захищеності засуджених акцентується увага у кримінально-виконавчих кодексах України, Білорусі та Казахстану. Слід зазначити, що кримінально-виконавче законодавство усіх без винятку держав СНД, які порівнюються, серед основних прав засуджених визначає: право на отримання інформації про свої права і обов'язки, порядок і умови виконання та відбування призначеного судом покарання; право на гуманне ставлення до себе; право на охорону здоров'я; право на соціальне забезпечення, у тому числі й на отримання пенсій; право на юридичну (правову) допомогу тощо.

Пунктом 6.1. ст. 12 („Основні права засуджених”) Кримінально-виконавчого кодексу Російської Федерації передбачено, що засуджені мають право на психологічну допомогу, яка надається співробітниками психологічної служби виправної установи або іншими особами,

які мають право на надання такої допомоги. Частиною 8 ст. 10 („Основні права засуджених”) Кримінально-виконавчого кодексу Республіки Казахстан та частиною 4 ст. 14 („Основні права засуджених”) Кримінально-виконавчого кодексу Республіки Молдова закріплено, що засуджені, які відбули покарання, мають право на отримання допомоги у трудовому та побутовому влаштуванні, а також на інші види соціальної допомоги.

Важливим аспектом, на нашу думку, є те, що кримінально-виконавче законодавство Республіки Казахстан (ч. 6 ст. 10 КВК Республіки Казахстан) та Республіки Молдова (ч. 3 ст. 14 КВК Республіки Молдова) до основних прав засуджених відносять право на матеріально-побутове забезпечення, що необхідне для підтримання їх нормальної життєдіяльності.

Визначаючи громадський вплив як один із основних засобів виправлення засуджених, кримінально-виконавче законодавство України, Російської Федерації, Республік Білорусі, Казахстану та Молдови законодавчо закріплює сприяння громадськості в роботі органів і установ виконання покарань та її участі, в рамках чинних законодавств, у виправленні засуджених. На підставах та у порядку, що передбачений законодавством вищевказаних країн СНД, громадські організації також уповноважені на здійснення громадського контролю як за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань зокрема, так і за діяльністю установ виконання покарань в цілому.

Кримінально-виконавче законодавство зазначених вище країн СНД закріплює реалізацію одного з основних напрямів соціальної роботи із засудженими – відновлення (зміцнення) їх соціально корисних зв'язків шляхом надання короткострокових та тривалих побачень. На відміну від Кримінально-виконавчого кодексу України, КВК Російської Федерації, Республік Казахстану та Молдови передбачають можливість надання засудженим тривалих побачень не тільки із близькими родичами, а також, з дозволу начальника виправної установи, і з іншими особами. Тривалість короткострокових та тривалих побачень за всіма кримінально-виконавчими кодексами країн СНД, що порівнюються, майже однакова. Короткострокові – від двох до чотирьох годин, тривалі – до трьох діб. У кримінально-виконавчому законодавстві Республік Казахстану та Молдови тривалі побачення визначаються у межах від однієї до п'яти діб [5; 6].

З метою отримання правової допомоги кримінально-виконавче законодавство усіх країн СНД, що порівнюються, закріплює також право засуджених на побачення з адвокатом або іншими особами, які мають право надавати юридичну допомогу. Кількість таких побачень законодавством не обмежується, а їх тривалість передбачається до чотирьох годин. З метою сприяння підтриманню засудженими соціально

корисних зв'язків кримінально-виконавчим законодавством України, Росії, Білорусі, Казахстану та Молдови передбачено можливість короткочасних та навіть тривалих [3; 4; 5; 6; 7] виїздів засуджених до позбавлення волі за межі виправних установ. Категорії осіб, яким надається право таких виїздів, підстави та порядок їх надання визначаються законодавством вказаних країн СНД по-різному.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 111 КВК України короткочасні виїзди за межі виправних колоній можуть бути дозволені тільки засудженим, які тримаються у виправних колоніях мінімального рівня безпеки та дільницях соціальної реабілітації виправних колоній середнього рівня безпеки. Дане правило поширюється також і на осіб, які залишені у слідчих ізоляторах для виконання робіт з господарчого обслуговування, за умови, що визначений їм вид установи виконання покарань відповідає вказаним у вищеназваній статті.

На підставі ч. 1 ст. 92 КВК Республіки Білорусь короткочасні виїзди за межі виправних установ можуть бути дозволені засудженим, які: утримуються у виправних колоніях для осіб, вперше засуджених до позбавлення волі; утримуються у виправних колоніях для осіб, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі в умовах загального режиму; залишені у встановленому порядку в слідчих ізоляторах і тюрмах для виконання робіт із господарчого обслуговування.

На відміну від положень кримінально-виконавчого законодавства України та Білорусі, що регламентують підстави та порядок надання засудженим короткочасних виїздів за межі виправних установ, кримінально-виконавче законодавство Російської Федерації, Республік Казахстану та Молдови дозволяє такі виїзди засудженим до позбавлення волі, які утримуються у виправних колоніях (незалежно від виду виправної колонії), а також засудженим, які залишені у встановленому порядку в слідчих ізоляторах і тюрмах для виконання робіт з господарчого обслуговування.

Усі без винятку кримінально-виконавчі кодекси вказаних країн СНД передбачають можливість надання короткочасного виїзду за межі виправної установи засудженим жінкам, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, з метою влаштування останніх у родичів або в дитячих будинках. Однак термін таких виїздів різний. В Україні – не більше десяти діб без урахування часу перебування в дорозі (не більше трьох діб). У Росії – на строк до п'ятнадцяти діб без урахування часу перебування в дорозі. У Республіках Білорусі, Казахстані та Молдові – на строк до семи діб без урахування часу перебування в дорозі.

Також відповідно до ч. 2 ст. 97 КВК Російської Федерації, ч. 3 ст. 92 КВК Республіки Білорусь, ч. 2 ст. 93 КВК Республіки Казахстан та ч. 2 ст. 77 КВК Республіки Молдова засудженим жінкам, які мають неповнолітніх дітей-інвалідів за межами виправної колонії, пе-

редбачається один короткочасний виїзд на рік для побачення з ними. Терміни таких виїздів відповідають термінам, що зазначені у попередньому абзаці.

Термін короткочасного виїзду за межі виправної установи за усіма кримінально-виконавчими кодексами країн СНД, що порівнюються, передбачається тривалістю до семи діб без урахування часу перебування в дорозі. Відповідно до пп. 20 п. 1 та п. 2 Закону України „Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо забезпечення прав засуджених осіб в установах виконання покарань” від 21.01.2010 № 1828-VI з 01.01.2012 засудженим, які працюють та перебувають у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, надається право на щорічний короткочасний виїзд за межі колонії тривалістю 14 календарних днів [1].

Кримінально-виконавче законодавство Російської Федерації та Республіки Казахстан, крім короткочасних виїздів засуджених за межі виправних установ, передбачає ще й тривалі виїзди. Термін тривалого виїзду встановлюється на час щорічної оплачуваної відпустки. Засудженим чоловікам віком понад 60 років і засудженим жінкам віком понад 55 років, а також засудженим, які є інвалідами першої та другої групи, термін тривалого виїзду за межі виправної установи встановлюється на строк, що дорівнює часу щорічної оплачуваної відпустки [5; 7].

За усіма кримінально-виконавчими кодексами країн СНД, що порівнюються, час перебування засудженого поза межами виправної колонії зараховується у строк відбування покарання. Однак за час знаходження засудженого поза межами виправної колонії під час короткочасного виїзду заробітна плата йому не нараховується. Дозвіл на виїзд за межі виправної установи надається начальником виправної установи з урахуванням характеру і тяжкості вчиненого злочину, відбутого строку покарання, а також особистості і поведінки засудженого.

Як зазначалося вище, кримінально-виконавче законодавство усіх без винятку держав СНД, які порівнюються, серед основних прав засуджених закріплює право на пенсійне забезпечення. Так, відповідно до ч. 1 ст. 122 КВК України, ч. 2 ст. 98 КВК Російської Федерації, ч. 2 ст. 93 КВК Республіки Білорусь, ч. 2 ст. 94 КВК Республіки Казахстан та ч. 2 ст. 85 КВК Республіки Молдова засуджені до позбавлення волі мають право на загальних підставах на державне пенсійне забезпечення за віком, за інвалідністю, у зв'язку з втратою годувальника та в інших випадках, передбачених законодавством відповідної країни.

Час роботи засуджених у період відбування ними покарання у виді позбавлення волі зараховується у стаж роботи для призначення трудової пенсії. Таке положення закріплене у кримінально-виконавчому законодавстві України, Росії, Білорусі та Казахстану (статті 122, 104, 99, 100 КВК відповідних країн). У ч. 2 ст. 79 Крими-

нально-виконавчого кодексу Республіки Молдова зазначено, що строк відбування покарання у виді позбавлення волі в трудовий стаж засудженого не зараховується. Однак за умови сумлінного ставлення до праці та дотримання встановлених правил поведінки час роботи засудженого в період відбування покарання у виді позбавлення волі може бути зарахований судом до загального трудового стажу за клопотанням адміністрації пенітенціарної установи.

Відповідно до ч. 3 ст. 104 КВК Російської Федерації за рішенням адміністрації виправної установи, а ч. 5 ст. 100 КВК Республіки Казахстан – за рішенням суду при систематичному ухиленні засудженого від виконання роботи відповідний період часу виключається із його загального трудового стажу.

Порівнюючи правові інститути матеріально-побутового та медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі, ми можемо дійти таких висновків. По-перше, відповідно до ч. 1 ст. 115 КВК України норма жилої площі на одного засудженого у виправних колоніях не може бути меншою за три квадратних метри, що на один квадратний метр більше, ніж передбачено кримінально-виконавчим законодавством Російської Федерації, Республік Білорусі, Казахстану та Молдови. Норма жилої площі у виправних колоніях України, призначених для тримання жінок, не може бути меншою ніж чотири квадратних метри на одну засуджену, у лікувальних закладах при виправних колоніях, у виправних колоніях, призначених для тримання і лікування хворих на туберкульоз, у стаціонарі – п'яти квадратних метрів, що також на один-два квадратні метри більше, ніж у виправних установах країн, що порівнюються.

Відповідно до абз. 2 пп. 23 п. 1, а також п. 2 Закону України „Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо забезпечення прав засуджених осіб в установах виконання покарань” від 21 січня 2010 р. № 1828-VI з 01 січня 2012 р. норма жилої площі на одного засудженого не може бути менше ніж чотири квадратних метри [1].

По-друге, кримінально-виконавче законодавство Російської Федерації (ч. 2 ст. 99 КВК РФ) та Республіки Казахстан (ч. 3 ст. 95 КВК Республіки Казахстан), на відміну від кримінально-виконавчого законодавства інших країн, що порівнюються, передбачає забезпечення засуджених, крім індивідуального спального місця, постільних речей та одягу, ще й індивідуальними засобами гігієни (як мінімум милом, зубною щіткою та пастою або порошком, туалетним папером, одноразовими бритвами для чоловіків, засобами особистої гігієни для жінок), тобто предметами першої потреби.

Закріплення зазначеного вище положення у кримінально-виконавчому законодавстві України, на нашу думку, вирішило б правову неузгодженість, яка на сьогодні виникає під час тримання засудже-

них у порядку стягнення у приміщенні камерного типу (одиначній камері). Так, відповідно до п. 11 ст. 134 КВК України засудженим під час тримання у приміщенні камерного типу (одиначній камері) в порядку стягнення забороняється придбання предметів першої потреби. Знаючи про те, що максимальний строк перебування засудженого у приміщенні камерного типу в порядку стягнення складає три місяці, а також про неможливість придбання предметів першої потреби в цей період, виникає питання: яким чином у такому випадку адміністрація виправної установи забезпечує створення необхідних житлово-побутових умов, що відповідають правилам санітарії та гігієни?

По-третє, кримінально-виконавче законодавство вказаних країн СНД визначає категорії засуджених, яким харчування, одяг, взуття, білизна і комунально-побутові послуги, а в Росії та Казахстані навіть предмети першої потреби, надаються безоплатно. До таких засуджених, що тримаються у виправних колоніях, належать: особи, звільнені від роботи через хворобу; засуджені, які не працюють з причин, що не залежать від них; засуджені, які не отримують пенсії. Відповідно до ч. 4 ст. 115 КВК України до вищезгаданих категорій засуджених належать ще й інваліди першої та другої груп, жінки з вагітністю понад чотири місяці, непрацюючі чоловіки віком понад шістдесят років і жінки – понад п'ятдесят п'ять років (якщо вони не одержують пенсії).

Також кримінально-виконавче законодавство країн, що порівнюються, передбачає створення поліпшених житлово-побутових умов та встановлення підвищених норм харчування для засуджених вагітних жінок, матерів-годувальниць, хворих, інвалідів I та II груп.

По-четверте, не має різниці у кримінально-виконавчому законодавстві країн, що порівнюються, і в питаннях медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі. У місцях позбавлення волі організуються необхідні лікувально-профілактичні заклади (лікарні, спеціальні психіатричні і протитуберкульозні лікарні, медичні частини, медичні пункти), а для утримання та лікування інфекційних хворих – заклади на правах лікувальних.

Порівнюючи умови праці засуджених до позбавлення волі, що закріплені у ст. 119 КВК України, ст. 104 КВК Російської Федерації, ст. 99 КВК Республіки Білорусь, ст. 100 КВК Республіки Казахстан та ст. 79, 80 КВК Республіки Молдова, слід звернути увагу на певні специфічні особливості, які, на нашу думку, не тільки впливають на визначення правового статусу засуджених, забезпечуючи гарантії їх соціального захисту, але й створюють передумови для досягнення мети кримінально-виконавчого законодавства.

Так, кримінально-виконавче законодавство Російської Федерації, Республік Білорусі, Казахстану та Молдови, на відміну від кримінально-виконавчого законодавства України, серед форм реалізації засу-

дженими права на відпочинок та соціальний захист закріплює право працюючих осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі у виправних колоніях, на щорічну оплачувану відпустку (за КВК Молдови – щорічне звільнення від роботи). Термін такої відпустки (або звільнення від роботи), залежно від категорії засуджених, у виправних колоніях Молдови складає від 6 до 12 діб, Білорусії – 12 діб, Росії – від 12 до 18 діб, Казахстану – від 15 до 18 діб.

На підставі ч. 4 ст. 104 КВК Російської Федерації та ч. 6 ст. 100 КВК Республіки Казахстан зазначені відпустки надаються засудженим як з правом виїзду за межі виправної установи, так і без нього відповідно до положень кримінально-виконавчого законодавства зазначених країн про тривалі виїзди, про які йшлося вище. Відпустки засудженим з правом виїзду за межі виправної колонії передбачені й ч. 5 ст. 99 КВК Республіки Білорусь та ч. 7 ст. 80 КВК Республіки Молдова, однак порядок їх надання, на наш погляд, має правові суперечності.

Слід зазначити, що відповідно до ч. 4 ст. 99 КВК Республіки Білорусь засуджені, які зобов'язані відшкодовувати витрати, пов'язані з державним утриманням дітей, які знаходяться на державному забезпеченні, мають право на трудову відпустку тривалістю сім календарних днів.

Висновок. Наведений порівняльний аналіз зарубіжного законодавства надасть можливість розробити пропозиції з удосконалення кримінально-виконавчого законодавства України щодо нормативно-правового регулювання соціальної роботи із засудженими до позбавлення волі та окремих її аспектів.

Бібліографічні посилання

1. Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо забезпечення прав засуджених осіб в установах виконання покарань: Закон України від 21.01.2010 № 1828-VI // ВВР. – 2010. – № 12. – С. 348. – Ст. 114.
2. Кримінально-виконавче право України: Навчальний посібник / Гель А.П., Семаков Г.С., Яковець І.С.; За ред. проф. А.Х. Степанюка. – К., 2008.
3. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 року // ВВР. – 2004. – № 3-4. – Ст. 21.
4. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Беларусь от 11 января 2000 г. № 365-3: Принят Палатой представителей 14 декабря 1999 года, одобрен Советом Республики 22 декабря 1999 год). – Режим доступа: <http://www.pravo.by/webnpa/text.asp?RN=hk0000365>.
5. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан от 13.12.1997 № 208-I. – Режим доступа: <http://www.pavlodar.com/zakon/?dok=00108&ogl=all>
6. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Молдова // MONITOR Republica Moldova. – 1994. – № 1.
7. Уголовно-исполнительный кодекс Российской Федерации от 08.01.1997 № 1-ФЗ: Принят ГД ФС РФ 18.12.1996. – Режим доступа: <http://www.consultant.ru/popular/uikrf/>.

Надійшла до редакції 24.06.2011